

meki gondolkodás eredményeinek felhasználása. E megállapításunkat megerősíti az a tény is, hogy a szerző a Köhler-féle szellemes majom-kísérletek eredményeit nem dolgozta beje a gondolkodás lélektanába, hanem ezeket külön említi meg az intelligenciáról szóló fejezetben. Az innen merített általános szabály, amely a gondolkodást az adott problémához való viselkedés-alkalmazkodásnak tartja, voltaképpen teljes egészében beleillenék a gondolkodás fejezetébe is. Aránytalannak és indokolatlannak érezzük az utolsó fejezetben a tudat problémájának a tárgyalását is. Ez inkább a munka elejére kívánkozott volna. Hiányzik végül az irodalom megemlézése is. Ezt a szerző az idézeti nevekkal kapcsolatban a szövegben is elhagyta.

Guillaume lélektani tankönyve sok tekintetben a lélektan mai állását helyesen tükrözi vissza, azonban minden jóakarata ellenére sem tud teljesen megszabadulni azoktól a filozófiai hagyományoktól, amelyek a lélektannak, mint szaktudománynak a haladását sokszor nagy mértékben meggátolták. Ha ettől a hibától eltekintünk, vagy ezeket legalább is tudatosítjuk, akkor e munkából elég jó áttekintést nyerünk a lélektan modern eredményeiről.

Lénárd Ferenc.

ZAZZO, RENÉ: *Le Devenir de l'Intelligence*. Paris, 1946. Presses Universitaires de France.

Annak, hogy René Zazzo a háború és a német dúlás idejében elmélkedett az emberi értelem keletkezéséről és természetéről, a könyv néhol polemikus hangján kívül az előző néhány mondata a tanújele. „Rien n'est obscur que par notre ignorance, rien n'est fantastique que par notre épouvante“, olvassuk; mert „az, amit a valóságon túl találunk, az is csak valóság — de jóval gazdagabb, és az értelmén felül is az értelem van, csakhogy ott sokkal szélesebb és sokkal mélyebb“. Védekezünk tehát erélyesen századunk betegsége, az irracionálisizmus ellen, amely most Németországban szakította el a civilizáció láncát, de ilyen vagy olyan módon bizonyosan újjászületik, ha gyökereitől nem tépjük ki. Térjünk vissza az értelemhez.

A kiadvány — a *Bibliothèque de Philosophie contemporaine* 160 lapos kötete — két egymásfölkötti rétegben vizsgálja nem is csak az értelem keletkezését, hanem inkább igazi természetét. A *genèse de l'intelligence* című rész három fejezetben megteszi az utat az állattól az emberig, a gyermektől a felnőttig, a primitív embertől a civilizált közösségben élő művelt emberig. Természetesen csak a nagy állomásoknál áll meg, miután előzetesen kijelenti, hogy az életteni alkalmazkodás (adaptation biologique) problémáját megoldottnak tartja. „Az élet alkalmazkodás, írja: az ingerek és visszhatások folytonosan cserélődő játéka, egyensúly a fizikai környezet erői és az élőlény között.“ (1—6. l.) Az értelmes cselekedetben alkalmazkodási módot lát, az értelem (intelligence) olyan velünk született, öröklött képességnek tekinti, amelynek segítségével egyéni megoldásokat tudunk találni, vagy ilyeneket újra megtalálni. Nem taglaljuk bővebben a könyvnek ezt a részét, amely inkább a problémák újrafogalmazásában, mint megoldásában eredeti. Inkább a *Mesure de l'intelligence* című második résznék szentelünk nagyobb teret. Voltaképpen itt sem csak a mérés módjáról és eredményeiről van szó, hanem arról, hogy minek bizonyult az értelem a mérések tükrében?

Hol kezdődik a pszichológia nagy térfoglalása, megállapításainak tudományos hitele? kérdezi Zazzo. Az emberi szellemet megmagyarázni akaró kísérleti és a minden egyes esetet megérteni akaró klinikai módszer találkozásánál. A *Mind* egy cikkében 1890-ben Cattell írja le először a test szót, 1908-ban elkészül Binet francia pszichológus *échelle métrique*-je. A *test-módszer* alkalmasnak látszik arra, hogy elvezessen a tudományos eredmények pontosságához, és hogy egyben megtartsa az állandó kapcsolatot a konkrét-tal, az egyénnel: *egyszerre kísérleti és klinikai*. Zazzo a továbbiakban kimerítően ismerteti Binet sikerének titkát, hogy teljesen szakított az ú. n. laboratóriumi eljárásokkal, hogy nagy figyelmet szentelt a nem normális gyermekeknek, hogy bevezette az értelmi színvonalnak az életkorral való jellemzését. Ilyen előzmények után vált általánossá az intelligencia-hányados — Quotient Intellectuel — használata, amelyet az értelmi érettséget kifejező évszám — Age Mental — és az életkor — Age Chronologique — aránya ad. Normális 5 éves gyermeknek 5 év, 6 éves gyermeknek 6 év az értelmi érettséget kifejező évszáma, így intelligencia-hányadosuk 1, ha a fokozatos beosztásunk jó. Zazzo nagy hozzáértéssel fejtegeti az elkövetett és elkövethető hibákat, ezen az úton azonban nem követjük tovább. Tény az, hogy a lélektan eljutott olyan megbízhatóan látszó módszerhez, sőt képlethez, amelynek segítségével nagyjában előre láthatja az egyéni fejlődés ritmusát és határát. Kézen fekvő azonban, hogy a kifejlődés — tehát az ifjúkor — vé-

gétől kezdve ez az eljárás nem vezethet eredményhez, hacsak azt nem mondjuk, hogy az ifjúkorban elérjük az értelmi fejlődés csúcspontját, a férfi lehet ugyan tájékozottabb, tudósabb, de nem lehet értelmesebb. Zazzo itt tér ki újból az értelem természetének körülírására. Már régebbi kutatók megállapították, hogy 13 éves korig a szellemi fejlődés fokának évszámmal való jelölése helyes, mivel a korrallal járó különbségek jóval fontosabbak, mint a személyi hajlamok eltéréséből származók. 13—16 éves korban az egyéni, hajlambeli különbségek már nehezebbé teszik az életkorral való változások mérését. 16 éven felül a szellemi fejlődés mind megfoghatatlanabbá lesz: az egyének között olyan különbségek lesznek észlelhetők, amelyeknek már semmi közük sincsen a korhoz. Itt dől el, hogy értelmesnek lenni valami olyant jelent — mint ahogy a köztudat is tartja —, hogy bizonyos felsőbbség van bennünk, eredeti módon hatunk vissza az ingerekre, egyének vagyunk. *A gyermeknél az értelmesség koraérettség, a felnőttél egyfajta kiválóság.*

„Mindaz, amit az értelem keletkezéséről tudunk — folytatja Zazzo — ahhoz a hithez vezet, hogy van egy érzelmi elem, amely a tiszta megértést eredményessé és termékennyé teszi... Az értelmesség mérése felfedi előttünk... hogy értelem és jellem nem egymás mellett, egymástól két személyhez hasonlóan függetlenül létezik, hanem szétválaszthatatlanul összefonódnak minden gondolatunkban, minden cselekedetünkben... mint az emberi magatartás nagy funkcionális egységei... (126—128. l.)“

Könyve hátralevő részében szerzőnk az intelligencia-különbségek eredetére keres magyarázatot. Szembeszáll azzal a nézettel, mintha egy társadalmi osztály felsőbbisége értelmi fensőbbiségből volna leszármaztatható. Inkább azt a nézetet vallja és bizonyítja, hogy az intelligencia-különbségek egyenes következményei a társadalmi egyenlőtlenségnek. Az utolsó fejezet néhány intelligencia-típust mutat be.

A kötetben a szerző az egész — különösen az amerikai — pszichológia ismerete, valamint önálló intézeti tevékenysége alapján határozottan és egyénien foglal állást minden érintett kérdésben. A pedagógusnak örömmel kell megállapítania, hogy az ismerd meg magad parancsát az emberiség mind jobban teljesíti. Vajjon mer-e és tud-e igazán az lenni, ami?

Kiss Árpád.

CHÂTEAU, JEAN: *Le Réel et l'Imaginaire dans le Jeu de l'Enfant (Essai sur la genèse de l'imagination)*. Paris, 1946. J. Vrin. 212 l.

Attól kezdve, hogy Karl Groos a játék funkcióját felismerte, sokan és sokféleképen foglalkoztak vele. Számos kutatót nem is maga a játék problémája izgatott, hanem távolabbi következtetések levonását remélték a játék igazi természetének megismerésétől. Ismeretes, hogy maga a nevelés is gyökeresen átalakult a játék irányában és hogy olyan kutatók, mint Claparède, Piaget, Dewey, Decroly — hogy csak a legnevesebbeket említsük — életre kiható elméleti és gyakorlati megállapításokhoz jutottak ezen az úton. Jean Château — bár könyvét a játékos tevékenység elhatárolásával, különösen a munkától való megkülönböztetésével kezd, és munkája nagy részét ismert játékok elemzésével tölti ki — szintén nem áll meg magánál a játéknál, hanem a képzelet keletkezésével és kialakulásával foglalkozik, annak jelentkezését kutatja az egyes játékokban, az egyes életkorokban. Ch. Bühler, Köhler, A. Medici, Wallon alapján a hároméves kort tekinti annak a határnak, amelyen felül a személyiséggel, tehát a szó szoros értelmében vett emberi játékkal is számolni lehet. Ettől az életkortól kezdve keresi a játékokban az objektív valóság, a szubjektív valóság és a képzeleti elem szerepét. Bevezetésében leírt, előzetes állásfoglalása minden fejezet végén bebizonyosodik: „Talán sikerülni fog bebizonyítanunk, bármit is mondjanak a költők, hogy a gyermekkor egyáltalában nincs minden valóság birtokában, nem gazdag fantáziában, sőt egyszerűen szegénység, amely különleges volta miatt meglehetősen és bőséges gazdagságnak látszik“.

A játék természetének körülírásában Château nem jut tovább az őt megelőző kutatóknál: az eligazodni akaró, kereső, tájékozódó mozgásokból indul ki (exploration), ebből ágaztatja ki a játékot, amely élvezet (öröm), gyakorlás és újdonság egyszerre. Önmagában van a jutalma, tehát nem külső cél, eredmény, haszon szerint sikerül (gratuité). Négy nagy fejezetének tanulságai:

1. *A világ felfedezése.* A kisgyermek játéka (3—5. év) nagyrészt mozgásokból állnak. Olyan játékokról van szó, amelyeket a gyermek magában ugyanolyan jól úzhat, mint csoportban. A játékos tájékozódás a cselekvő én felé, a magatartás felé fordul. A gyermeket az érdekli, hogy teste milyen mértékben lehet sikerének az eszköze. A játék tehát önvizsgálat és önmegismerés; kísérletek vannak benne, olyan sikerekre